

VEEL GEREFORMEERDE PREDIKANTEN SPRAKEN NEGATIEF OVER DE SLAVERNIJ

**Vanwege het in de afgelopen maanden opge-
laaide debat over racisme wordt er de laatste
tijd weer relatief veel aandacht geschonken aan
het slavernijverleden van Nederland. In de 17e
en 18e eeuw zijn door de West-Indische Com-
pagnie (WIC) en door Nederlandse particu-
liere slavenhandelaren volop slaven van Afrika
naar Amerika gevoerd en daar verhandeld. De
Gereformeerde Kerk zou hiervan onvoldoende
afstand genomen hebben, zo klonk in de afge-
lopen maanden her en der als verwijt. Maar is
dat wel zo?**

In het *RD* van 14 juli 2020 werd uitgebreid prof. H.
den Heijer, oud-hoogleraar maritieme geschiedenis

aan de Universiteit Leiden, aan het woord gelaten.
Den Heijer heeft veel onderzoek naar de WIC als han-
delscompagnie verricht voor zijn boek *De geschiede-
nis van de WIC* (1994). Aan het *RD* liet hij met goede
argumenten omkleed weten dat de Gereformeerde
Kerk destijds niet in de slavenhandel geïnvesteerd
heeft.¹ Wel is het waar dat sommige gereformeerde
predikanten in de 17^e en 18^e eeuw de slavenhandel
niet of in ieder geval niet in zijn volledigheid en uit
principe hebben afgewezen.² Daartegenover staan
echter veel predikanten die dat wel gedaan hebben.
Dit schijnt onvoldoende bekend te zijn. Daarom ge-
ven we hieronder een reeks voorbeelden van gerefor-
meerde predikanten uit de 17^e en 18^e eeuw die zich
wel tegen de slavenhandel hebben uitgesproken.

Festus Hommius

In de zogenaamde tafel die ds. Festus Hommius

(1576-1642) bij het achtste gebod aan *Het Schatboek* (1617) van Zacharias Ursinus toegevoegd heeft, schrijft hij met betrekking tot het stelen van redelijke mensen: “Dieverij van hen wordt mensendieverij genoemd en verboden (Ex. 21:16; Deut. 24:7; 1 Tim. 1:10). Deze vindt plaats wanneer men vrije mensen wegvoert en als slaven verkoopt, en hen zo berooft van hun kostelijkste goed, namelijk de vrijheid.”³ Overigens werden in 1617 door de Nederlanders nog nauwelijks slaven verhandeld.

Petrus de Witte

In zijn *Catechizatie over den Heidelbergschen Catechismus* (1652) stelt ds. Petrus de Witte (1622-1669) de vraag of er wel dieverij van mensen en beesten begaan wordt. Daarop geeft hij nagenoeg hetzelfde antwoord als Hommius: “Ja, als men vrije lieden voor slaven wegvoert en verkoopt. (...)” Ook toont hij met dezelfde Bijbelteksten aan dat hier van een te veroordelen dieverij sprake is: Exodus 21:16, Deuteronomium 24:7 en 1 Timótheüs 1:10.⁴

Gisbertus Voetius

Prof. Voetius (1589-1676), die in zijn tijd in kerkelijk Nederland een vooraanstaand man is geweest, heeft zich uitdrukkelijk negatief over de slavenhandel uitgelaten. In zijn *Catechisatie over den Heidelbergse Catechismus* (1653), opgetekend en uitgegeven door zijn leerling Cornelis van Poudroyen (?-1662), noemt hij het wegvoeren en verkopen van slaven en hen op deze wijze van hun vrijheid beroven - zoals in Oost- en West-Indië geschiedde! - “mensendieverij”. Niet alleen bij de behandeling van het achtste gebod, maar ook en in het bijzonder bij het vijfde gebod laat hij zijn afkeer van de slavernij duidelijk merken. Hij acht het brengen van mensen tot de dienstbaarheid van de slavernij in strijd met de Christelijke billijkheid. Men vermeerdert immers de ellende van die mensen en men kwelt hen. Dat is niet Christelijk. De handel in slaven is ruw en onbillijk. Daarom betaamt het een Christen niet om zich in die handel te steken. Verder beveelt Voetius aan dat men slaven tracht vrij te kopen.⁵

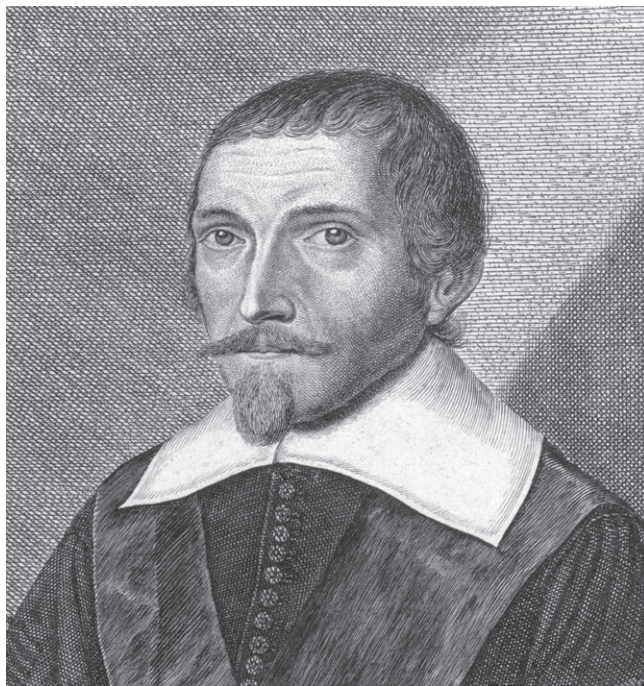
Georgius de Raad

De Vlissingse predikant Georgius de Raad (1625-1677) heeft in 1665 zijn *Bedenckingen over den Guineeschen Slaefhandel der Gereformeerden met de Papisten* gepubliceerd, een werk van 188 pagina's waarin hij het bepaald niet opneemt voor de slavenhandel.⁶ Hij hekelt hierin niet alleen het feit dat gereformeerde kooplieden Afrikaanse slaven verhandelen aan roomse handelaren en plantagehouders

in Midden-Amerika - zoals uit de titel blijkt -, maar impliciet uit hij ook kritiek op het fenomeen van de slavernij zelf.⁷

Frans Ezausz. den Heussen

In zijn *Catechisatie over de Christelijcke Catechismus* (1668) stelt ds. Den Heussen (1599-1678) bij de behandeling van het achtste gebod deze vraag: “Welke is de dieverij van redelijke mensen?” Hierop geeft hij als antwoord: “Waardoor vrije lieden weggevoerd, van hun vrijheid beroofd en tot slaven gemaakt, ja, voor slaven verkocht worden. (...)” Maar “maakt de Heilige Schrift wel gewag van dergelijke dieverij? Ja, zo antwoordt Den Heussen. Behalve naar Exodus 21:16 verwijst ook hij naar Deuteronomium 24 vers 7, waar we lezen: *Wanneer iemand gevonden zal worden, die een ziel, dat is: een mens, steelt uit zijn broederen, uit de kinderen Israëls, en drijft gewin met hem en verkoopt hem, zo zal deze dief sterven en gij zult het boze uit het midden van u wegdoen.*” Tevens merkt hij op dat Paulus in 1 Timótheüs 1 vers 10 de *mensendieven* tot de onrechtvaardigen rekent.⁸

Prof. G. Voetius (1589-1676) veroordeelde het voor de slavenhandel wegvoeren van mensen als mensendieverij en achtte zowel de slavenhandel als de slavernij in strijd met de Christelijke billijkheid.

Jacobus Koelman

In *De pointen van nodige reformatie* (1678) keurt ds. Jacobus Koelman de slavenhandel scherp af. Na zich veroordelend over het kapen van schepen te hebben uitgelaten, schrijft hij: “Hierbij mocht men voegen de slavenhandel, waardoor onze kooplieden op de wijze

Slavenarbeid bij het verwerken van koffiebonen. Het drijven van koophandel met slaven veroordeelden ds. Jacobus Koeman resoluut als onchristelijk en het dienen van de Mammon en ds. Jacobus Hondius als een zondige mensendieverij en een onbarmhartige koophandel, waar de vloek op rust.

van de Turken, Spanjaarden en Portugezen koophandel drijven met arme mensen, zoals met waren. Het is toch al om geld te doen. De Christelĳkheid is uitgebannen. Mammon is de afgod.”⁹ Koelman wijst de slavenhandel dus resoluut af.

Jacobus Hondius

Volgens Jacobus Hondius (1629-1691) in zijn *Swart register van duysent sonden* (1679) zondigen mensen die, hoewel zij lidmaten van de Gereformeerde Kerk zijn, “nochtans slaven kopen om die weer te verkopen en om met die arme mensen hun koophandel te bedrijven, zoals met andere waren en goederen, en alsof het maar beesten waren, daar het immers mensen zijn van een- en dezelfde natuur zoals zij. En ofschoon een dergelijke slavenhandel niet alleen door Joden, Turken en heidenen gedreven wordt, maar ook door hen die Christenen heten, als door Spanjaarden, Portugezen en anderen, ja, ook door de Hollanders, zo behoorden nochtans de gereformeerde lidmaten zich niet te besmetten met een dergelijke onbarmhartige koophandel, maar alleszins te handelen in de vreze des Heeren. Opdat het geld dat ze winnen, hun niet tot een vloek, maar tot een zegen mag gedijen.”¹⁰

Drie jaar eerder had ds. Hondius in zijn werk *Het licht schijnende in de duysternisse* (1676) reeds de verkoping van Jozef door zijn broers tegen de slavenhandel in stelling gebracht. Op de vraag wie zich aan mensendieverij schuldig maken, had hij toen geantwoord: “Die vrije lieden voor slaven wegvooeren en verkopen, waaraan zich schuldig maakten de broers van Jozef volgens Genesis 37 vers 28”, vergeleken “met hoofdstuk 40 vers 15a: *Want ik ben diefelijk ontstolen uit het land der Hebreëen.*”¹¹

Wilhelmus à Brakel

Ook de nadere reformator ds. Wilhelmus à Brakel (1635-1711) noemt in zijn *Redelijke Godsdienst* (1700) onder de zonden die door het achtste gebod verboden worden, de “mensendieverij”. Een dieverij die volgens hem onder meer begaan wordt “in die landen waar men handeldrijft met slaven”. Om zijn veroordeling van die slavenhandel kracht bij te zetten verwijst hij naar de bekende Bijbelteksten Exodus 21:16 en 1 Timótheüs 1:10.¹²

Carolus Tuinman

De voetiaanse predikant Carolus Tuinman (1659-1728) heeft de slavernij eveneens duidelijk veroordeeld als strijdig met het achtste gebod. In zijn Catechismusverklaring (1739) zegt hij hierover dit: “Die mensen, hetzij vrijgeborenen, hetzij slaven van anderen, wegvooert, verkoopt (...), wordt een mensendief genaamd (1 Tim. 1:10). Dit is nog evenzoveel zwaarder dan vee-dieverij als een mens waardiger is dan een beest.”¹³

Bernardus Smytegelt

In zijn Catechismusverklaring (1742) stelt ds. Bernardus Smytegelt (1665-1739) dat men een grove dieverij begaat als men een mens steelt, wat gebeurt “in de slavenhandel”. Hierop past hij toe de Bijbeltekst: “*Zo wie een mens steelt, (...) die zal zekerlijk gedood worden* (Ex. 21:16).” En vervolgens merkt hij op: “Is dat niet droevig dat Christenen er een negotie van gemaakt hebben. Ach, mochten die mensen die zo verkocht, vervoerd en dikwijls daarom vermoord zijn, eens spreken. Zouden zij niet zeggen zoals eertijds Jozef: *Ik ben diefelijk ontstolen uit mijn land* (Gen. 40:15).”¹⁴ Ds. Smytegelt wees dus de slavenhan-

del, die niet in de laatste plaats vanuit zijn provincie Zeeland georganiseerd werd, klip en klaar af.

Justus Vermeer

Bij de behandeling van het achtste gebod schaaft ook de Utrechtse jurist, ouderling en oefenaar Justus Vermeer (1696-1745) in zijn Catechismusverklaring (1750) de “mensendieverij” onder “de verschillende grove dieverijen” die in dit gebod verboden worden, en merkt daarover op: “De HEERE zegt in Exodus 21 vers 16: *zo wie een mens steelt, hetzij dat hij dien verkocht heeft of dat hij in zijn hand gevonden wordt, die zal zekerlijk gedood worden.* Deze zonde geschiedt (...) in die onbehoorlijke slavenhandel in vreemde landen. Wanneer men daar mensen - die met ons van ene bloede, ja, onze naasten zijn - als beesten opdrijft, koopt en verkoopt. Daarover is de ongunst van God zeer te vrezen.”¹⁵

Henricus de Frein

De Middelburgse predikant Henricus de Frein (1672-1747), een collega van ds. Smytegelt, haalt in zijn uitgebreide Catechismusverklaring (1753) slechts summier iets over de slavenhandel aan, maar hij neemt er wel duidelijk afstand van. Want ook hij noemt “mensendieverij” een zonde tegen het achtste gebod en merkt daarbij op dat dit geschiedt “in die landen waar men handel bedrijft met slaven (Ex. 21:16; Deut. 24:7; 1 Tim. 1:10).”¹⁶

Over het opdrijven, kopen en verkopen van slaven is de ongunst van God zeer te vrezen, schreef mr. Justus Vermeer.

Joannes Beukelman

Ds. Joannes Beukelman (1704-1757) stelt in zijn Catechismusverklaring (1773) dat door mensendieverij “vrije lieden weggevoerd, van hun vrijheid beroofd, tot slaven gemaakt en voor slaven verkocht” worden. En dat God de mensendieverij met de dood te straffen bevolen heeft naar Exodus 21 vers 16.¹⁷ Ook hij laat dus geen misverstand bestaan over het afkeuringswaardige van de slavenhandel.

Cornelis Brinkman

In de Catechismusverklaring die door ds. Hermanus Ferré (1725-1775), die bevriend was met ds. Cornelis Brinkman (1730-1799), was opgesteld, werden als voorbeelden van mensendieverij alleen genoemd dat roomse kloosterlingen ouders van kinderen beroofden en opnamen in een klooster, en dat er mensen waren die kinderen ontvoerden om met hen te bedelen.

Op dit soort van dieverij was volgens ds. Ferré de dood bedreigd in Exodus 21:16. Bij het postuum voor de pers gereedmaken van ds. Ferré's verklaring voegde ds. Brinkman ter aanvulling deze voorzichtige, maar toch veelzeggende vraag eraan toe: “Voor zover ik zien kan, mogen zij die in de slavenhandel doen, en die zielenverkopers genoemd worden, wel ernstig bedenken of zij wel onschuldig voor God in dit gebod staan?”¹⁸ Deze aangevulde verklaring rolde voor het eerst in 1786 van de pers.

Bartholomeus Ouboter

Ds. Bartholomeus Ouboter (?-1793) gaat in zijn Catechismusverklaring (1793) niet aan het onderwerp slavernij voorbij, maar hij is wel heel beknopt in zijn verwoording. Niettemin is duidelijk dat ook hij er afstand van neemt. Hij schrijft namelijk dat God in het achtste gebod verbiedt “alle mensendieverij, om ze tot slaven te maken”.¹⁹

Ten besluite

Zonder meer zijn er nog meer gereformeerde predikanten uit de 17^e en 18^e eeuw te noemen die zich in woord en geschrift tegen de slavenhandel hebben uitgesproken.

Op grond van het bovenstaande aantal van vijftien predikanten kunnen we echter nu al concluderen dat destijds niet slechts een enkeling de slavenhandel afgekeurd heeft. Nee, een groot deel van de gereformeerde predikanten, in het bijzonder de voetianen, keurde de slavernij af. Dat is een belangrijke conclusie om te onthouden!

Noten:

- 1) H.W. Westerbeke, 'Kerk investeerde niet in slavenhandel', in: *RD*, 14 juli 2020
- 2) De bekendste is wel ds. Jacobus Capitein (1717-1747), die voorheen slaaf was geweest, in zijn academische verhandeling: *Staatkundig-godgeleerd onderzoeksschrift over de slaverny, als niet strydig tegen de Christelyke vryheid* (1742).
- 3) Z. Ursinus, *Het Schatboek*, dl. 2, Barneveld 2014, p. 552
- 4) P. de Witte, *Catechizatie over den Heidelbergschen Catechismus*, Amsterdam 1682, p. 695 (herspeld)
- 5) C. van Pouderoyen, *Voetius' catechisatie over den Heidelberschen Catechismus*, dl. 2, Rotterdam 1891, p. 991-994 en p. 1053 (herspeld)
- 6) G. de Raad, *Bedenckingen over den Guineeschen Slaefhandel der Gereformeerden met de Papisten*, Vlissingen 1665, 188 pagina's
- 7) Zie: W.J. op 't Hof, 'Raad, Georgius de', in: *Encyclopedie Nadere Reformatie*, dl. 2, Utrecht 2016, p. 203
- 8) F.E. den Heussen, *Catechisatie over de Christelycke Catechismus*, Enkhuizen 1668, p. 900 (herspeld)
- 9) C. Eubulus (J. Koelman), *De punten van nodige reformatie*, Vlissingen 1678, p. 325 (herspeld)
- 10) J. Hondius, *Swart register van duysent sonden*, Amsterdam 1679, p. 363-364 (herspeld)
- 11) J. Hondius, *Het licht schijnende in de duysternisse*, dl. 1, Hoorn 1676, p. 395 (herspeld)
- 12) W. à Brakel, *Redelijke godsdienst*, dl. 2, Utrecht 1985, p. 175
- 13) C. Tuinman, *Heidelbergschen Catechismus*, Amsterdam 1739, p. 784 (herspeld)
- 14) B. Smytegelt, *Heidelbergschen Catechismus*, Amsterdam 1780, p. 636 (herspeld)
- 15) J. Vermeer, *Heidelbergschen Katechismus*, Nijkerk 1857, p. 524 (herspeld)
- 16) H. de Frein, *Heidelbergschen Catechismus*, dl. 2, Middelburg 1753, p. 580 (herspeld)
- 17) J. Beukelman, *Heidelbergsche Katechismus*, Rijssen 1978, p. 836, 838 (herspeld)
- 18) H. Ferré en C. Brinkman, *Heidelberschen Catechismus*, dl. 4, Groningen 1874, p. 78, noot 2
- 19) B. Ouboter, *Heidelbergschen Katechismus*, dl. 3, Amsterdam, p. 545 (herspeld)

